

ZLATNO PRAVILO U KRŠĆANSTVU I ISLAMU

Zorica MAROS
BiH

*I kako želite da ljudi vama čine,
tako činite i vi njima (Lk 6,31).*

Sažetak

Etičko načelo koje u svojoj pozitivnoj verziji traži da drugome činimo ono što sami sebi želimo, a u negativnoj da drugoga poštedimo onog što je i nama nepoželjno, od davnina je prisutno kao princip ispravnih međuljudskih odnosa. To načelo koje poznaje povijesna baština velikih religija, kultura i naroda bibličari i etičari nazivaju zlatnim pravilom a Isus ga donosi u nizu pouka Govora na gori. Isus se poslužio postojećim etičkim načelom o konstruktivnoj recipročnosti ali dao je tom načelu novi značaj ubacivši ga u zapovijed o ljubavi. Kod Mateja (7, 12) ono je srž Zakona i Proroka te sama jezgra kroz koju Isus interpretira Sveto Pismo; kod Luke (6, 31) je odraz ljubavi prema neprijatelju, uprisutnjenje Božjeg milosrđa prema svim ljudima.

Katekizam Katoličke Crkve, kao i današnja promišljanja moralne teologije pravilo navode kao princip ispravnog oblikovanja savjesti te postupanja u skladu s poticajima savjesti kao unutarne jezgre ljudske osobe. I etička baština islama poznaje to pravilo kao načelo po kojem se trebaju ravnati sljedbenici islama kada su u pitanju međuljudska susretanja i odnosi. Dakle, zlatno pravilo je prisutno kao jedan od principa univerzalne etike koje počiva na poštivanju dostojanstva svake osobe i poziva svakog pojedinca na uprisutnjenje Božje ljubavi na zemlji.

Zlatno pravilo, koje Isus preuzima od Židova a donosi kao srž svoje etike, pripada pologu drevne mudrosti. Kao najstariji temelj navodi se zapis zlatnog pravila kod Herodota (oko 484-424.), prvog grčkog povjesničara: «Ja ne želim činiti, ono što bližnjemu prigovaram».¹ To je negativna formulacija zlatnog pravila, a da su ga Židovi poznavali i u pozitivnoj verziji potvrđuje staro Aristejevo pismo 207 (iz oko 150. pr. Kr.): «Kao što ne želiš da te ne snađe nikakvo zlo nego uzimaš udjela na svakom dobru, tako postupaj prema svojim podložnicima a, također, i prema grješnicima».² No, prva pozitivna formulacija pravila potječe još od Aristotela (384-322.), a u različitim verzijama donose ga i stoički filozof Lucije Aneji Seneka

¹ Usp. J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium, Erster Teil: Kommentar zu Kapitel 1,1-13,58.*, Herder, Freiburg 1993., str. 265.

² Usp. M. ZOVKIĆ, «Elementi globalne etike u Novom Zavjetu», u: ISTI, *Isus u Evanđelju po Luki*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 2002., str. 339-430. Osobito 418; R. SCHNACKENBURG, «Weisheitliche motive», u: *Sittliche Botschaft des Neuen Testaments, Band 1*, Herder, Freiburg 1986., str. 86-88. Osobito 87.; H. H. SCHREY, «Goldene Regel III-Historisch und Ethisch», u: *Theologische Realenzyklopädie, Band XIII.*, Walter der Gruyter, Berlin 1994., str. 578-582. Osobito 582.

(oko 4. pr. Kr. do 65. po Kr.), filozof Epiktet (oko 55-135.) kao i etička baština hinduizma, džainizma, kineske religije i budizma.³

Najstariji zapis zlatnog pravila u Bibliji donosi knjiga Tobijina napisana oko 200. god. pr. Kr. a namijenjena Židovima dijaspore. Pravilo donosi u kontekstu uputa za moralno i vjerničko vladanje koje stari Tobit daje svome sinu Tobiji (Tob 4, 1-21). Pozivajući svoga sina Tobiju da se, promišljajući o svojim postupcima u svemu lijepo vlada (r.14), Tobit dodaje: »Ne čini nikomu što bi tebi samom bilo mrsko» (r. 15). Tobit, koji je unatoč svojoj službi u poganskoj državi uspio očuvati svoj židovski monoteizam prenosi sinu: «Moguće je živjeti u dobrim odnosima s ljudima drugog naroda i druge vjere ako im on i njegovi najdraži ne čine ono što ne žele da drugi njima čine».⁴

Starozavjetnu inačicu zlatnog pravila donosi i knjiga Sirahova nastala otprilike u isto vrijeme kada i Tob.⁵ Unutar mudrosti koju naviješta Ben Sirah a koja dolazi od Gospodina i početak joj je strah Božji⁶ stoji i inačica zlatnog pravila: «Prosudi potrebe susjedove po svojim i budi obazriv u svemu» (Sir 31,15). Sirah preporuča obazrivost i umjerenost pozivajući se ne na Objavu nego na opće ljudsko iskustvo.⁷

Zlatno pravilo u Novom Zavjetu

Izraelski su mudraci prihvaćali mudrosne misli helenističkog svijeta, stoičke etike, grčkih i rimskih filozofa i povjesničara te ih povezivali i promatrali u svjetlu svoje vjere u jednoga Boga. Isus je, kao dijete svoga vremena, prihvaćao postojeće izreke svoga naroda, služio se njegovim načinom shvaćanja i razmišljanja da bi mu približio tajnu svoga Otajstva, i prenio svoju poruku spasenja. Povezujući mudrosne pouke s eshatološkim poticajima želio je pokazati da je kraljevstvo Božje vrijednost koja se tiče i života svakog pojedinca.⁸

Govor na gori (Mt 5,1-7,29) je Isusov proglas novog ćudoređa koje proizlazi iz čovjekova odnosa prema Bogu. Predstavlja sažetak kršćanskog moralnog nauka. U njemu (kod Luke je to govor na ravnicima) zlatno pravilo dominira kao sažetak svega onog što je rečeno, posebno zapovijedi o ljubavi prema bližnjemu.⁹ I Matej i Luka preuzimaju zlatno pravilo iz tzv. izvora izreka (*Quelle*) ali ga redaktori uklapaju u svoj kontekst. Kod Mateja je to završni dio Govora na gori, kod Luke tijesno povezano s zapovijeđu ljubavi prema neprijatelju.

Matej donosi zlatno pravilo u pozitivnom obliku: «Sve, dakle, što želite da ljudi vama čine, činite i vi njima. To je, doista, Zakon i Proroci» (Mt 7,12). Riječ «dakle» pokazuje da je izreka povezana s prethodnom građom i da od nje dobiva svoj smisao, a izraz «Zakon i Proroci» stoji također u 5,17 i zato ovdje sačinjava inkluziju dotične građe.¹⁰ «S književnog stajališta ovo je završetak govora, jer sažeto prikazuje cijeli sadržaj a sam stih je povezan s

³ Usp. F. ZIMMERMANN, *The Book of Tobit*, Harper & Brothers, New York 1958., str. 159-160. Osobito 159.; J. WATTLES, *The Goldene Rule*, Oxford University, New York 1996., str. 27-41.; *Die Goldene Regel in den Weltreligionen*, u *Weltreligionen- Weltrfieden- Weltethos*, Stiftung Weltethos, Tübingen 2000., str. 18-19.; H. KÜNG – K. J. KUSCHEL, *Erklärung zum Weltethos. Die Deklaration des Parlamentes der Weltreligionen*, Piper, München 1993., str. 8-82.

⁴ Usp. M. ZOVKIĆ, «Elementi globalne etike u Novom Zavjetu», str. 418.

⁵ Usp. M. ZOVKIĆ, Op. cit., str. 418.

⁶ Usp. A. REBIĆ, J. FUČAK, B. DUDA, (ur.), *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet*, KS, Zagreb 1996., str. 967.

⁷ Usp. M. ZOVKIĆ, «Zlatno pravilo kao jedan od biblijskih temelja za ljudska prava», u: *Vjesnik Dakovačke i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 11/2003., str. 715-719. Osobito 716.

⁸ Usp. M. ZOVKIĆ, «Elementi globalne etike u Novom Zavjetu», str. 403.

⁹ Usp. A. AUGUSTINOVIĆ, «Zlatno pravilo» u: *Povijest Isusova. Povijesna sinopsa Evanđelja I.*, Sarajevo 1984., str. 199-200. Osobito 200.

¹⁰ Usp. M. ZOVKIĆ, «Zlatno pravilo kao jedan od biblijskih temelja za ljudska prava», str. 717.

drugima koji su važni za strukturu govora: 5,17.20; 6,1.33, ali i s 22,33-40 gdje ponovno dolazi formula: «To je doista Zakon i Proroci».¹¹ Tom formulom Matej pokazuje da je zlatno pravilo srž Zakona i Proroka što znači da je srž cijeloga SZ jer su Zakon i Proroci uobičajeno ime za cijeli SZ.¹² Upotrijebivši taj obrazac i za dvostruku zapovijed ljubavi, Matej je želio da zlatno pravilo shvatimo u kontekstu zapovijedi ljubavi (Mt 22, 34-40): ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga. Za Mateja ljubav prema Bogu i ljubav prema bližnjemu, kao i zlatno pravilo sačinjavaju jednu cjelinu: oni su srž Zakona i Proroka te sama jezgra kroz koju Isus interpretira Sveto Pismo.

Lukina verzija Govora na gori (Govor na ravnicima 6,17-49) dosta je slična Matejevoj ali je dosta kraća i razasuta po cijelom trećem evanđelju. Osim toga, Luka je dosta toga što je bilo specifično židovsko, što se odnosilo na židovske praktične propise (Mt 5,17 - 6,18), izostavio jer to nije bilo niti važno niti zanimljivo za njegove čitaoce, obraćenike s poganstva.¹³ Luka donosi zlatno pravilo unutar pouke o ljubavi prema neprijatelju (Lk 6, 27-36) sačuvavši tako izvorniji kontekst pravila.¹⁴

H. Schürmann tu građu naziva poučnom pjesmom i dijeli je na dvije strofe, od kojih prva (reci 27-31) iznosi Isusov zahtjev ljubavi, a druga (reci 32-35) motivaciju takvog ponašanja. Nakon radikalnog i samim tim (u očima svjetovnog mentaliteta) neshvatljivog zahtjeva ljubavi prema neprijatelju (6, 27), Isus od svojih sljedbenika traži još više: dobrom uzvratiti na učinjeno zlo, blagoslovom na prokletstvo, molitvom na zlostavljanje, strpljivošću na nasilje. I na koncu zahtjev: i kako želite da ljudi vama čine, tako činite i vi njima (r.31). Taj redak protumačen je recima 32-36 kako ga Lukini povijesni naslovnici, obraćenici s poganstva, ne bi shvaćali prema onda važećoj etici reciprociteta iz njihove kulture, a prema kojoj bi bio dužan uzvratiti samo onaj tko primi neko dobro. Recima 32-36 pokazuju da dobiva hvalu i nagradu od Boga samo čovjek koji čini dobro čak i onda kada ništa nije dobio te samo ako ne očekuje ništa zauzvat. To nije ona ljubav koja ljubi samo da bi bila ljubljena. Ova ljubav ne postavlja granica, ne uvjetuje, ne traži protuusluge. To nije činiti dobro samo da bi nam bilo uzvraćeno. To je činiti dobro i onda kada je ono odgovor na pretrpljeno zlo. Iz ovoga slijedi da je i kod Luke zlatno pravilo «generalizirano načelo ljubavi».¹⁵

Novozavjetne inačice zlatnog pravila postoje još u Djelima apostolskim i kod sv. Pavla. Djela apostolska su jedina knjiga NZ koja je već veoma rano prepisivana u dva tipa grčkog teksta: egipatski ili aleksandrijski i zapadni.¹⁶ Glavni svjedok tog zapadnog teksta je Bezin kodeks (D), a ovdje ga spominjem jer on donosi jednu inačicu zlatnog pravila koju znanstvena izdanja NZ i bolji prijevodi na žive jezike navode u bilješkama.¹⁷ Ta se inačica donosi u kontekstu odredbi apostolskog sabora o čistim i nečistim jelima i glasi: «Kršćenici poganske kulture neka se uzdržavaju od mesa ukaljano idolima, od bludništva i od krvi, neka ne čine drugima ono što ne bi htjeli da drugi učine njima».¹⁸ Svrha ovog umetka u kanonski tekst Dj

¹¹ B. T. VIVIANO, «Evanđelje po Mateju», u: *Komentar Evanđelja i Djela Apostolskih*, ur: D. J. HARRINGTON i dr., Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1997., str. 129-225. Osobito 177.

¹² Usp. R. T. FRANCE, *Matej. Tumačenje Evanđelja po Mateju*, Dobra Vest, Novi Sad 1987., str. 114.

¹³ Usp. *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet*, (bilj.e), str. 1398.; M. J. FUČAK (ur.), *Novi Zavjet s uvodom i bilješkama ekumenskog prijevoda Biblije*, KS, Zagreb 1992., (bilj. I), str. 193.

¹⁴ Usp. M. ZOVKIĆ, «Elementi globalne etike u Novom Zavjetu», str. 420.; H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium, Erster Teil: Kommentar zu Kap.1,1-9,50.*, Herder, Freiburg 1990., str. 343-344.

¹⁵ M. ZOVKIĆ, «Elementi globalne etike u Novom Zavjetu», str. 421.

¹⁶ Usp. R. J. DILLON: «Djela apostolska» u: *Komentar Evanđelja i Djela Apostolskih*, ur. D. J. HARRINGTON i dr., Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1997., str. 387-518. Osobito 395.

¹⁷ Usp. M. ZOVKIĆ, «Elementi globalne etike u Novom Zavjetu», str. 421.; Usp. također R. J. DILLON, *Art. cit.*, str. 475.

¹⁸ Pitajući se kako je kod Isusa koji je usko vezan uz židovsku tradiciju došlo do pozitivne verzije zlatnog pravila, židovski teolog Frank Zimmerman navodi ovaj tekst kao dokaz da je Isus donio zlatno pravilo u

je da se navedene odredbe ne svedu na obrednu već na moralnu razinu.¹⁹ Navođenjem ove inačice apostolskog sabora u bilješkama današnji prevoditelji i komentatori poštuju želju starih prepisivača da trajnu vrijednost apostolskog sabora popune odredbom koja vrijedi za ljude svih vremena a što «izvršno tumači smisao zlatnog pravila».²⁰

Poslanica Galaćanima u šestom poglavlju govori o primjeni načela ljubavi, što je «Pravilo međusobnog ponašanja u crkvenoj zajednici a što ljudsko iskustvo proširuje na sve ljude».²¹ Naime, u Gal 6, 2 Pavao ističe: «Nosite jedni bremena drugih i tako ćete ispuniti zakon Kristov». Taj zakon je unutarnji zakon Duha koji je nadahnjivao i samog Isusa, a njemu se podvrgnuti znači suobličiti se Kristu.²²

Slično čitamo i u Prvoj Korinćanima: «Nitko neka ne traži svoje, nego dobro drugoga!» (1 Kor 10, 24). Oba teksta žele reći da «Pavao traži ponašanje koje 'saziđuje' vodeći računa o dobru bližnjega. Bonaventura Duda naziva ovo Pavlovim zlatnim pravilom zato što kršćanima pa i svim ljudima svjetlo savjesti nije dano za samodopadno uživanje u vlastitim vrlinama, nego za ispravan odnos s Bogom i s ljudima».²³

Vidjeli smo da zlatno pravilo susrećemo i u nebiblijskim sredinama i to kao zahtjev čisto naravnog i utilitarističkog morala. Međutim, kontekst Govora na gori iziskuje nadilaženje takvog morala.²⁴ Radikalni zahtjev ljubavi prema Bogu i bližnjemu (Mt 22, 34-40; Mk 12, 28-34; Lk 10, 25-28), kao i ljubavi prema neprijatelju (Mt 5, 43-44; Lk 6, 27-28) pokazuje da je Isusov stav nešto više od čistog humanizma. On traži da svaki čovjek bude svakom drugom vidljivi znak Božje dobrote. On svoj odnos s Ocem koji daje da «sunce njegovo izlazi nad zlima i dobrima i da kiša pada pravednicima i nepravednicima» (Mt 5, 45; Lk 32-36), projicira na međusobni odnos ljudi. Budući da zlatno pravilo uopćava najveću zapovijed ljubavi prema Bogu i bližnjemu te potiče na nasljedovanje Boga u ljubavi prema neprijatelju, slijedi da je vršenje zlatnog pravila uprisutnjenje Božjeg milosrđa prema svim ljudima.

Zlatno pravilo u Katekizmu Katoličke Crkve i današnjoj moralnoj teologiji

Ono što dodaje vrijednost zlatnom pravilu u kršćanskom nauku je i činjenica da ga i Katekizam Katoličke Crkve (KKC)²⁵, kao sažetak vjere i nauke Crkve donosi u tri različita konteksta. Podsjetimo se da je KKC nastao kao odgovor na potrebe Crkve nakon II. Vatikanskog sabora.

Prvi put KKC donosi zlatno pravilo u članku naslovljenom s «Moralna savjest» (br. 1776-1802), gdje ga navodi kao jedno od načela koja uvijek obvezuju i koje čovjek mora slijediti kada treba donijeti neku odluku ili sud savjesti (br. 1789). Time KKC zlatno pravilo tumači ponajprije kao odraz glasa izgrađene savjesti. Drugi put u članku «Moralni zakon» (br. 1950-1986) gdje Katekizam govori o novom, Evandeoskom zakonu koji je milost Duha dana vjernicima po vjeri u Krista (1789), te pravilo navodi kao sažetak tog zakona (1970). I treći put u dijelu u kojemu govori o molitvi Gospodnjoj, u članku «Sažetak Evanđelja» (br. 2759-2865). Tu Katekizam prošnju «Dođi kraljevstvo tvoje» tumači kao glavnu misao molitve Gospodnje (2818). Kraljevstvo Božje je cilj Isusova propovijedanja i djelovanja ali on ne odvađa Crkvu od njezinih zemaljskih zauzetosti i ostvarenja. Dapače, čovjekov poziv na

negativnom obliku ali ga je Luka prereakao u pozitivni iz potrebe prilagođavanja svojim povijesnim čitateljima. Vidi: M. ZOVKIĆ, «Zlatno pravilo kao jedan od biblijskih temelja za ljudska prava», str. 716.

¹⁹ Usp. *Novi Zavjet s uvodom i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije*, (bilj. u), str. 378.

²⁰ M. ZOVKIĆ, «Elementi globalne etike u Novom Zavjetu», str. 421.

²¹ M. ZOVKIĆ, Op. cit., str. 422.

²² Usp. *Novi Zavjet s uvodom i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije*, (bilj. s), str. 533.

²³ M. ZOVKIĆ, «Elementi globalne etike u Novom Zavjetu», str. 422-423.

²⁴ Usp. A. AUGUSTINOVIĆ, Op. cit., str. 200.

²⁵ *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska biskupska konferencija, Glas Koncila, Zagreb 1994.

vječni život sadrži radikalni zahtjev da svoje snage stavi u službu ostvarenja pravde i mira na zemlji. Tumačeći kako ta prošnja «donosi plod u novom životu prema blaženstvima» (2821), Katekizam uz izraz «donosi plod» u bilješci ispod crte upućuje na tri mjesta iz Matejeva Evanđelja. To je Mt 5, 13-16, poziv učenicima da budu sol zemlji i svjetlost svijetu; zatim Mt 6, 24, upozorenje da se ne može služiti Bogu i bogatstvu; i Mt 7, 12-13, zlatno pravilo i izbor između dva puta. Dakle, Isus traži da učenici budu sol zemlji i svjetlost svijetu i da kao takvi drugima čine ono što sebi žele. Tu je, dakle, zlatno pravilo predstavljeno kao jedan od načina uprisutnjenja kraljevstva Božjeg.

Kod starokršćanskih apologeta i aleksandrijskih teologa zlatno pravilo je služilo kao dokaz da je kršćanska religija razumska religija i da se kršćanski moralni nauk podudara s prirodnim moralom. U tom kontekstu o njemu govori Augustin u *De Civitate Dei*, zatim Gracijanov Dekret iz god. 1142., te kasnije skolastici.

Martin Luther (1483-1564.) poistovjećuje zlatno pravilo s naravnim zakonom, za engleski empirizam ono je suma naravnih zakona, a za Immanuela Kanta (1724-1804.) zlatno pravilo je podložno kategoričkom imperativu: «Postupaj tako da maksima tvoga djelovanja uvijek može postati sveopćim naravnim zakonom».²⁶

Rudolf Bultmann (1884-1976.) zlatno pravilo naziva moralom naivne sebičnosti, a Albrecht Dihle ga smatra odrazom pučke etike (Vulgäretik). I Bultmann i Dihle u zlatnom pravilu vide nastavak djelovanja motiva naplate (Vergeltungsprinzip) koji je bio veoma popularan i proširen u vrijeme antike a koji korijenje ima još u starozavjetnom zakonodavnom tekstu (Pnz 19, 19-21; Izl 21, 23-25) čije se odredbe nazivaju zakonom razmjerne odmazde (*lex talionis*). Te su odredbe dane da bi se spriječila nesrazmjerna osveta koju bi netko, pod utjecajem bijesa, mogao drugome nanijeti. Ovaj stav izazvao je snažno protivljenje koje u pozitivnom zlatnom pravilu, povezanom sa Zakonom i Prorocima, vidi upravo odbacivanje antičkog motiva naknade a njegovu pozitivnu vrijednost vidi u snazi kojom kršćanstvo može svojim sljedbenicima predložiti takav sveopći etički princip.²⁷

Za današnje moralne teologe zlatno pravilo je načelo koje treba primijeniti u različitim situacijama u kojima se od nas traži prepoznati Božju volju i postupiti prema glasu osobne savjesti. Dakle, sve više se vrednuje i cijeni u tzv. situacijskoj etici jer oslobađa od kazuističkog legalizma i daje smjernice ponašanja u konkretnim situacijama, dakako uvijek u okviru onog načela da dobro treba činiti a zlo izbjegavati. Kao takvo ono je etičko načelo za konkretnu solidarnost među pojedincima i skupinama. Tako ga shvaća katolički moralist Josef Fuchs,²⁸ koji njegovu vrijednost vidi i na području individualne i socijalne etike kao i etike života, jer zlatno pravilo zahtijeva nepristranost u međuljudskim odnosima kao i poštovanje dostojanstva svake ljudske osobe. Za Hendrika van Oyena vrijednost zlatnog pravila je u tome što ono ne daje čvrste, nepromjenjive norme i ne hrani se apstrakcijom nego odluku o konkretnom djelovanju prepušta pojedincu, koji polazeći od svoji potreba i spoznavanja samoga sebe usvaja odgovarajuće ponašanje prema drugima.²⁹ Za Marciana Vidala zlatno pravilo je izraz solidarnosti. Solidarnost, kao etički uvjet ljudskog života ima svoje korijenje u empatiji a ona omogućava konstruktivnost ljudskih odnosa za razliku od destruktivnosti solipsizma i egoizma. Što će reći da prakticiranje zlatnog pravila predstavlja razvoj

²⁶ H. H. SCHREY, «Goldene Regel III.- Historisch und Ethisch», *Theologische Realenzyklopädie, Band XIII*, Walter der Gruyter, Berlin 1994., str. 575-583. osobito 575-576.

²⁷ Usp. J. FUCHS, «Die Schwierige Goldene Regel», u: *Stimmen der Zeit* 209 (1991), str. 773-781. osobito 773.; M. ZOVKIĆ, «Zlatno pravilo kao jedan od biblijskih temelja za ljudska prava», str. 717.

²⁸ Usp. J. FUCHS, Op. cit., str. 774.

²⁹ Usp. H. van Oyen, «Die Goldene Regel und die Situationsethik» u: J. GRÜNDEL-H. van OYEN (ur.), *Ethik ohne Normen. Zu den Weisungen des Evangelismus*, Herder, Freiburg 1970., str. 91-136.

solidarnosti, koja preko empatije i suradnje vodi čovjeka do poštivanja dostojanstva svake osobe.³⁰

Zlatno pravilo u islamu

Unutar islamske Predaje, koja je uz Kur'an, drugi teološki izvor islama, nalazi se i Muhamedova izreka (*hadis*) koju teolozi islama i zastupnici međureligijskog dijaloga nazivaju zlatnim pravilom.

Islam se, kao jedna od tri monoteističke religije, (uz židovstvo i kršćanstvo), pojavio u VII. st. u Meki. Arapska riječ *Islam* potječe od glagolskog korijena *slm* i znači: prihvatiti, podložiti se, povjeriti se, predati se. Isti se korijen nalazi i u riječi Musliman ili Moslem koja označava pristalice te religije.³¹ Musliman je onaj koji se podvrgava volji Božjoj objavljenoj u Kur'anu³², svetoj knjizi islama koju je Alah³³ postupno, prema potrebi njegove misije, objavljivao Muhamedu (570-632.), Poslaniku i Proroku islama.³⁴

Osnovni elan u Kur'anu moralnog je obilježja a iz njega proistječu i ideje socijalne i ekonomske pravde.³⁵ Jedna od velikih tema Kur'ana je čovjek i njoj nije cilj «da čovjeku kaže što čovjek jest, nego što čovjek treba da čini u ovom svom odlučnom razdoblju, u sadašnjoj napetosti između dva pola: od čovjekova stvaranja pa do njegova budućega života».³⁶

I suna i hadis, kao drugi teološki izvor islama najčešće govore o čovjekovu ponašanju i moralnim principima. *Suna*³⁷ je praktična tradicija, vjerska norma prakse, a *hadis*³⁸ je teorijska Predaja, usmeno predanje vjerski orijentirano odgovarajućoj suni. I suna i hadis usmjereni su i dobivaju svoju normativnost od Muhameda.³⁹ Što znači da je normativan i autentičan onaj stav ili ona izreka koja je u skladu s kur'anskim propisima i Muhamedovim riječima i djelima.

Hadis koji nas ovdje zanima jer predstavlja paralelu s zlatnim pravilom, glasi: «Nitko od vas neće istinski vjerovati, dok ne bude želio svome bratu ono što želi samome sebi».⁴⁰ Islamski autori donose ga u kontekstu bratske ljubavi što je temeljni zahtjev solidarnosti i princip moralnih i vjerskih obaveza. «Zavjet naše bratske solidarnosti nije samo pitanje naše moralne svijesti, već je to i pitanje naše egzistencionalne nužnosti o kojoj ovisi naša pojedinačna i kolektivna opstojnost.»⁴¹

³⁰ Usp. M. VIDAL, *Kršćanska etika*, U pravi trenutak, Đakovo 2001., str. 645-646. 423.

³¹ Usp. J. R. MILOT, *Islam i Muslimani*, KS, Zagreb 1982., str. 13.

³² Arapska riječ *al-Qur'an* dolazi od gl. *qara'a* a znači: čitati, govoriti, naizust izlagati. Vidi N. SMILAGIĆ, *Leksikon Islama*, Svijetlost, Sarajevo 1990., str. 338.

³³ *Alah* dolazi od arapske riječi *al-lah* i znači: Bog, Jedan, Tvorac. Za Alaha su Arapi znali i prije islama. Pretpostavlja se da je on bio vrhovno mekansko božanstvo ali je taj neodređeni pojam putem Kur'ana postao ime živog Boga. Vidi N. SMILAGIĆ, Op. cit., str. 23.

³⁴ Usp. J. R. MILOT, Op. cit., str. 31. 34.

³⁵ Usp. F. RAHMAN, *Duh islama*, Jugoslavija, Beograd 1983., str. 63.

³⁶ J. R. MILOT, Op. cit., str. 55.

³⁷ *Sunna* (ar.) znači: običaj, način života, propis, odredba. «Muhamedova suna obuhvaća njegovo djelovanje, njegovo govorenje i njegovo prešutno odobravanje». Vidi: N. SMILAGIĆ, Op. cit., str. 568.; A. SILAJDŽIĆ, *40 Hadisa s tumačenjem*, Islamska zajednica u R B i H, Muftijstvo Zenica, bez godine, str. 10-12.

³⁸ *Hadis* (ar.) znači: predaj, tradicija, saopćenje, pripovijedanje. «Obavijest o činima ili izrekama Poslanika i njegovih drugova», tj. cjelokupna islamska sveta predaja (tradicija) i znanost o tome. Usp. N. SMILAGIĆ, Op. cit., str. 220.; A. SILAJDŽIĆ, Op. cit., str. 12-13.

³⁹ Usp. F. RAHMAN, Op. cit., str. 89-91.

⁴⁰ A. SILAJDŽIĆ, Op. cit., str. 125. Napominjem da citate hadisa ostavljam u jezičnom obliku kako ih prenose muslimanski autori čijim djelima sam se poslužila.

⁴¹ M. CERIĆ, Reisu-l-ulema, *Vjera, narod i domovina. Hutbe, govori i intervjui*, Udruženje ilmijje Islamske zajednice u BiH, Sarajevo 2002., str. 53.

Kod nekih islamskih autora taj hadis stoji samo kao zahtjev međumuslimanskih odnosa. Zuhdija Hasanović ga donosi kao zaključnu misao govora o jedinstvu muslimana koje je, kako donosi dotični autor, Muhamed simbolično predstavio prepletanjem prstiju što je pokazivalo zajedničku snagu, i tjelesnu i duhovnu. «Tako ako čovjek udari u nešto ispruženih prstiju suzbit će ih i polomiti, međutim ako te prste poveže, ako ih stisne u pesnicu, razbit će ono u što udara».⁴² I Mustafa Al-Azami, isti hadis donosi u okviru govora o poštivanju, pomaganju, zaštiti, dobroti, ljubavi i solidarnosti koja treba da vlada među muslimanima, a u tome smislu tumači ga i A. Silajdžić.⁴³

Međutim, drugi islamski autori pokazuju kako taj, i njemu slični hadisi nadilaze čisto međumuslimanske odnose te se tiču odnosa muslimana prema svakom čovjeku. U predgovoru knjizi *Izbor hudbi i vazova* Kasim Hodžić kaže da se autor oslanja na Kur'an, kao glavni izvor islama te na vjerodostojne zbirke hadisa.⁴⁴ U toj knjizi imamo, na tri mjesta hadis važan za našu temu. Prvi put se spominje u kontekstu govora o *imanu* i karakteristikama pravog muslimana pa kaže: «Čuvaj se grijeha, biti ćeš najbogobojazniji i najpobožniji, i zadovolji se onim što ti je Bog dao, biti ćeš najbogatiji! Čini dobro svome susjedu, biti ćeš pravi vjernik; želi svijetu ono što želiš sebi i biti ćeš musliman».⁴⁵

Drugi put hadis se donosi u kontekstu govora o islamskom moralu, i utjecaju islama na području morala, gdje pored hadisa koji govore o dužnosti pomaganja i opraštanja drugome, donosi još i ova dva hadisa: «Neće biti savršen vjernik jedan Božji rob, dok god ne uzvoli svome bratu što voli sebi i dok se ne uzboji Boga i u šali i u zbilji»; «Što želiš da svijet tebi čini, čini i ti njemu; a što mrziš da ti svijet čini, nemoj ni ti njemu činiti».⁴⁶

I treći put je to govor o islamskoj savjesti (*ahlak*) za koju ovaj teolog kaže da je svijetlo koje je Alah unio u čovjekovu prirodu, koje vodi istinama a koje će «najbolje sjati u srcima odnosno dušama pravih muslimana».⁴⁷ A pravi je musliman onaj koji prihvaća da je istina sve što je Muhamedu od Alaha objavljeno te da je «u vjerovanju najvažnije da voliš za ljude ono što voliš za sebe i da mrziš za ljude ono što mrziš za sebe».⁴⁸ Ove teološke refleksije jasno pokazuju da se naš hadis ne tiče samo međumuslimanskih odnosa, nego polazeći od vjerskih pobuda, preko moralnih principa stiže do odnosa prema svakome čovjeku i potiče na pozitivno činjenje dobra «svome susjedu» i «svijetu».

Zaključak

Vidimo da se Isus poslužio postojećim etičkim načelom o konstruktivnoj recipročnosti, koje su upotrebljavali Grci, Rimljani i Židovi njegova vremena a koje je bilo zahtjev čisto naravnog i utilitarističkog morala. Međutim, Isus mu daje nov značaj ubacivši ga u zapovijed ljubavi. U tom kontekstu ono traži od nas nasljedovanje Boga u njegovu milosrđu i ljubavi prema svim ljudima jer Bog nikoga ne isključuje iz svoje ljubavi i dobrote. I islamska predaja ga donosi kao pravilo međuljudskih odnosa i kao zahtjev kojim je Muhamed obavezao svoje sljedbenike.

⁴² Z. HASANOVIĆ, «Koliko smo, zbilja, braća?!», u: M. OMERDIĆ - A. KADRIBEGOVIĆ (ur.), *Takvim 2004*, Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, El-Kalem, Sarajevo 2003., str. 143-153. Osobito 147.

⁴³ M. AL-AZAMI, *Rijadus salihin*, Trag, Travnik, bez godine, str. 46-47.; A. SILAJDŽIĆ, Op. cit., str.125.

⁴⁴ Usp. B. HASANOVIĆ (ur.), *Izbor hudbi i vazova*, Starješinstvo Islamske zajednice u SR Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, Svjetlost, Sarajevo 1979., str. 6.

⁴⁵ B. HASANOVIĆ, Op. cit., str. 21.

⁴⁶ B. HASANOVIĆ, Op. cit., str. 30.

⁴⁷ B. HASANOVIĆ, Op. cit., str. 402.

⁴⁸ B. HASANOVIĆ, Op. cit., str. 403.

Možda bi ova zajednička baština tzv. zlatnog pravila mogla pomoći ili biti poticaj daljem istraživanju u procesu međureligijskog dijaloga koji počiva na poštivanju dostojanstva ljudske osobe i njegovih naravnih i nepovredivih prava među koje svakako ulazi i sloboda religije i uvjerenja a kojemu je svrha međusobno upoznavanje i poštivanje u cilju očuvanja duhovnih vrijednosti i izgradnje boljeg i humanijeg svijeta.

THE GOLDEN RULE IN CHRISTIANITY AND ISLAM

Summary

The Golden Rule is an ethic principle which in its positive version calls for doing to others what we would like them to do to us, while in its negative version it calls for avoiding to inflict on others what we would like them not to inflict on us. This is actually the principle of correct relations between individuals and groups. It exists in world cultures and religions as well as in the Old and New Testament. Jesus inserted it into his Sermon on the Mount inviting his followers to a positive reciprocity as a consequence of love for God and for fellow humans. In the Gospel of Matthew the Golden Rule is the gist of the Law and the Prophets and the key to apply divine guidelines in human conduct (Mt 7:12), while in the Gospel of Luke it reflects radical newness of the love for enemies which should reflect God's loving mercy toward all human beings (Lk 6:31).

Catechism of the Catholic Church (1992) and Christian moral theologians speak of the Golden Rule as a principle of proper conscience formation and behavior in accordance with one's educated conscience. Ethic heritage of Islam is also familiar with the principle of positive reciprocity because it requests its believers to treat the others according their own needs and possible desires. Therefore, the Golden Rule is a principle of universal ethics based on respect for dignity of each person and the calling of individuals and groups to enact God's loving mercy on earth.